

İstanbul Şehir Tiyatrosunun Ellinci Yılı Dolayısıyla:

FERAH TİYATROSU

ÖZDEMİR NUTKU

Şehzadebaşı'nda kurulmuş olan Ferah Tiyatrosu üzerinde duran yazılara sık rastlanılmaz. Bu konuya yakın çağdaki Türk tiyatrosu tarihini yazanlar değinmişlerdir. Geniş bir konu arasına sıkıştığından Ferah Tiyatrosu'nun Darülbedayi sanatçıları tarafından kurulduğu ve bir yıl dayandıktan sonra dağıldığı bu yazılarda belirtilir. Bir de sonradan bu tiyatronun yanıp kül olduğu da buna eklenir. Bu arada en uzun yazılardan birini İ. Galip Arcan *Perde ve Sabne* dergisinin ilk sayısında yazmış¹. Ferah Tiyatrosu sırasındaki anılarını sürükleyici bir üslup ile belirten İ. Galip Arcan'ın bu yazısından Ferah Tiyatrosu'nun yorumuna gidilebilir. Ayrıca, ele geçen el ilânları, o yıl içinde çıkan gazete yazıları da bu yorumlamaya yardımcı olabilir.

Ömrü kısa, ama etkisi uzun süreli olan Ferah Tiyatrosu, 1914 den bu yana gelişen Batılı anlamda bir tiyatro topluluğu olarak bence örnek bir kuruluşu gösterir. Bu öyle bir tiyatrodur ki, büyük maddî sıkıntılarla kurulmuş, sanatçıları günlerce beş parasız sahneye çıkmış, o zamanın ülkücü gençlerini bugünün adı edilen sanatçıları yapmış; ama tiyatroyu hiçbir zaman sahnenin dört duvarı arasında sınırlamamış, onu bir bütün olarak yaşatmıştır. Topluluğu kuran sanatçılar o tiyatronun yapısını, dekorunu, boyasını, soğuşunu, duvarlarını, pencerelerini yaşamışlardır. Elde hazır hiçbir şey olmadığından sanatçıların hepsi bileklerinin gücü ile yaratma yoluna gitmişlerdir. Böyle bir tiyatrodaki sanatın iğreti yanı olan şımarıklık, kof böbürlenme, gösteriş, tembellik tabii ki var olmamıştır. Vakhtangov'un öğrencilerini yetiştirme tutumunda bu gerçek tiyatro sevgisi ve saygısı vardır. Vakhtangov'un öğrencilerine sınıf ve sahne üzerinde ders vermeye başlamadan tiyatro binasını temizlettiği, pencerelerini boyattığı, gardrobunu düzenlettiği bilinir. Bu büyük tiyatro adamının ereği tiyatroyu bir kabuk, bir kalıp olarak vermek değil, tiyatroyu içtenlikle öğrencilere kabul ettirmektir. Bir oyuncu, bir sahneye koyucu içinde çalıştığı tiyatroyu her yanıyla yaşamadıktan sonra gerçek sevgisini ve saygısını yitirmeye doğru gider. İşte Ferah Tiyatrosunu kuran sanatçılarda da aynı içtenlik, aynı sevgi, aynı saygı izleniyor. Bu da tiyatro konusunda benim en önem verdiğim noktalardan biri...

İ. Galip Arcan yazısında² Muhsin Ertuğrul'un Darülbedayi'den ayrılan beş altı sanatçı arkadaşını toplayıp Ferah tiyatrosunu kurduğunu belirtiyor. Çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiye göre bu tiyatronun üç kurucusu var: Muhsin Ertuğ-

¹ İ. Galip : "Ferah Sahnesi", *Perde ve Sabne*, Nisan 1941, sayı 1.

² Aynı yazı.

rul, İ. Galip Arcan ve Behzat Butak... Bu üç sanatçının birleşmesinin en başta gelen nedeni, Darülbedayi içinde büyük bir disiplinsizliğin ve karışıklığın bulunmasıdır. Hattâ o kadar ki, yöneticilerin soyunma odalarında çilingir sofralarını kurup kumar oynadıkları bile biliniyor. Belediyenin de cılız bütçesinden bu kurumu yeterli bir yolda destekliememesi, “Meclisi İdareler”in ve “Heyeti Edebiye”lerin ülkücü yoldan ayrılıp esnaf zihniyetiyle çalışmaya başlamaları Darülbedayiden artık bir şey umut edemiyen ülkücü sanatçıların ayrılmasıyla sonuçlanıyor. O sıralarda Berlin’den dönen Muhsin Ertuğrul çıkar yolun yeni bir tiyatro kurmak olduğunu anlıyor ve Paris’te bulunan İ. Galip Arcan’ı çağırıyor. İlk masraflar için beş parası olmayan bu sanatçılara, Behzat Butak bir tanıdığından borç alarak¹ işin başlamasını sağlıyor. Ferah Tiyatrosu kiralanıyor. Geceli gündüzlü çalışma da başlıyor. “O ne gayret ne heyecandı?” diyor İ. Galip yazısında, “... Mükemmel bir iş bölümü yapmıştık, her birimiz bir iş deruhte etmiştik.” Bu arada Muhsin Ertuğrul sahneye koyuculuk görevini üstüne almış, İ. Galip Arcan da tiyatronun hesaplarını... Yazıdan, temsillerin çok tutulduğunu ve çok başarılı bir tiyatro dönemi geçtiğini anlıyoruz.

Benim asıl önemli bulduğum İ. Galip’in şu satırlarında: “... Tiyatronun müşterek bir çalışma mahsulü olduğunu Ferah senesi anlamıştık. Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için çalışıyorduk. Hiçbirimiz için rolün büyüğü, küçüğü yoktu. Muhsin, Behzat bazan kısacık bir rol alarak temsile iştirak ederlerdi. Hiç unutmam, Muhsin *Azarya*’da iki satırlık rolüne çıkmak için bir saat makyaj yapardı.” Bu satırlardan sanatçıların bu işe ne kadar saygı duydukları anlaşılıyor. Netekim, Ferah sahnesinde yetişen sanatçılardan Behzat Butak’ın yıllar sonra Devlet Tiyatrosu’nda Cevat Fehmi Başkut’un *Göç* oyunundaki ufak rolü için nasıl saatlerce hazırlandığını biliyorum. Ferah Tiyatrosu’nda başlayan o tiyatro ruhu, kırk yıl sonra da Behzat Butak’la aynı şekilde sürüp gidiyordu. Birtakım yokluklar, zorluklar, engeller bu sanatçıların alçakgönüllülükle çalışmalarını sağlamıştı. Bu da İstanbul’un usta sanatçılarını olumlu bir gelenek içine koymuştu. Bu olumlu gelenek, tiyatronun çilesini çekmesini bilmek ve tiyatroyu perdenin arkasında değil, bütünüyle yaşamak... Stanislavski’nin de dediği gibi, bu sanatçılar için tiyatro gardroptan başlıyordu.

Bu tiyatronun sanatçı kadrosuna şöyle bir göz atacak olursak o günün genç, bugünün usta sanatçıları görürüz: Muhsin Ertuğrul, İ. Galip Arcan, Behzat Butak, Hazım Körmükçü, Vasfi Rıza Zobu, Küçük Kemal, Muammer Karaca², Celâl, Heykeltraş Zühtü, Kınar Hanım, Bedia Hanım, Prenses Mevhibe, Neyyire Neyir, suflöz Refika ve Şefika, vb...Darülbedayi sanatçılarının bir bölümü de o sırada Halep Çarşısında Mösyö Arditi’nin “tahtı isticarındaki” Varyete Tiyatrosunda temsillere başlıyorlar. Bu topluluk sanatçıları arasında Nurettin Şefkati, Eliza Binemeciyan, Rosa gibi adlar var.

¹ Şehzadebaşı’ndaki Muhallebici Fazıl’dan yüz lira borç alınıyor.

² Muammer Karaca’nın sahneye ilk çıkışı Ferah Tiyatrosu’nda oynanan *İstanbul Revüsü*’ndedir.

Ferah Tiyatrosu'nda oynanan oyunlar daha çok uyarılma ve yerli eserler. Faruk Nafiz Çamlıbel'in *Canavar*'ı, Vedat Nedim Tör'ün *İşsizler* adlı eserleri, bu tiyatronun yerli oyunları. Ayrıca, Ahmet Vefik Paşa'nın *Azarya*, *Yorgaki Dandini* adlı uyarlamaları da bu topluluğun başarılı oyunlarından ikisi... Sermet Muhtar'ın *Vefa-en Ferağ*, Muhsin Ertuğrul'un Hans Müller'den uyarladığı *Renkli Fener* ve Leonid Andreyev'den çevirdiği *İbtılâl*, İ. Galip Arcan'ın uyarladığı *Bekâr Ali Bey*, Kemal Ragıp'ın çevirdiği Alexandre Dumas Fils'in *La Dame aux Camelias*'ı bu repertuarın oyunları içinde. Muhsin Ertuğrul'un Tolstoi'dan *Kreutzger Sonata*'yı da çevirmiş olduğunu izliyoruz. Bunlardan başka Chales Mere'nin *Humma*'sı, *Tayfun* ve *İstanbul Revüsü* gibi eserler de bu tiyatrodan oynanıyor.

Bir de Ramazanda oynanacağı duyurulan, ama tiyatro dağıldığı için ancak bir bölümü oynanan eserlerin listesi şöyle: Sermet Muhtar'ın *Dıvar Aslanı*, Vedat Nedim Tör'ün *İşsizler*, Halit Fahri'nin *Sönen Kandiller*, Yesarizade Mahmut'un *1=1 artı 1*, Reşat Nuri Güntekin'in uyarladığı *Kızıl Şenlik*, Münire Eyyub'un *Kâşif Efendi*, Suat Derviş hanımın uyarladığı *Arkadaş*, Romain Roland'ın *Danton*, Saibe İbrahim Necmi hanımın *Ölümden Sonra* ve İ. Galip Arcan'ın çevirdiği *Komşunun Tavuğu Komşuya* adlı oyunları¹.

Yukardaki programdan da anlaşıldığı üzere, eğer dağılmasaymış, yaşayabilseymiş Ferah Topluluğu daha çok yerli oyunlar oynayacakmış. Daha o yıllarda Ferah Tiyatrosu'nun Türk yazarlarına yönelmenin önemini anlamış olduğu izleniyor. Bu repertuarın oldukça dengeli bir yolda hazırlandığını da anlıyoruz: Biri tarihi olmak üzere beş "facia", üç vodvil, iki de komedi var repertuarda. Böylece, beş ciddi oyuna karşılık, beş de güldürücü oyun hazırlanması düşünülmüş.

Halkın en iyi yoldan yararlanabilmesi için Ferah Tiyatrosu'nun bilet ücretlerinin öğrenciye, askere indirimli olduğunu görüyoruz. Fiyatlar şöyle: Localar - 500 ve 400 kuruş; birinci - 125; ikinci - 100; üçüncü - 75; sandalye - 50 kuruş. Ayrıca, balkon da bölümlere ayrılmış: birinci 125, sıralar 100, öğrenciye 35 ve askere 20 kuruş.

Ferah Tiyatrosu yöneticileri indirim yaptıkları için de oldukça zarara uğramışlardır. Bir de davetiye avcılarını için parasız yer sağladıkları için kasa bomboş kalmıştır. Bu böyle olmasaydı, belki de Türk Tiyatrosunun gelişmesinde daha başka, belki de daha kestirmeden bir başarı sağlanabilirdi. Ferah Tiyatrosu'nda çünkü resmî tiyatrolardan olan kırtasiyecilik, bağlar, kişisel görevler yoktu. Bu tiyatro ülkücülerin bir araya gelip yalnızca sanat yapmaya çalıştıkları bir yerdirdi. İşin para yanını sağlamlaştırabilirdi, kanımca Ferah topluluğu bir Türk Sanat Tiyatrosu olabilirdi. Olabilirdi, çünkü bu sanatçılar özel tiyatroların mânevi rahatlığı içinde çalışacak, birtakım gereksiz formalitelerle uğraşmayacaklardı.

Ama dediğim gibi, Ferah Tiyatrosu'nu sanatın zorluğu değil, parasızlık yıkmıştır. Bu tiyatronun para sıkıntısını gösteren bir olayı İ. Galip Arcan yazısında şöyle anlatıyor: "Her Cumartesi arkadaşlara o hafta hâsılatından kalan parayı his-

¹ Bak. El İlanı 1.

selerine göre dağıtırdık, o günkü çalışma cetveline “kasa saati” diye yazılırdı. Büyük masraflar altında kaldığımız bir hafta içinde, bir de hesap gördük ki elde avuçta bir şey kalmıyor; adam başına elliser kuruş mu ne alacaktık... O sırada Heykeltraş Zühtü bey geldi ve bana “çalışma cetvelinde kasa saati diye yeni bir piyes gördüm, acaba onda rolüm olacak mı?” diye sorunca ben içimden gülererek cevap verdim: “Hayır kardeşim.” O “Ya... peki...bu eser dram mı komedi mi?” deyince, ben “Bir facia azizim, bir facia” demekten kendimi alamadım”¹.

Ferah Tiyatrosu bu biçimde “facia” ve komedy arasında gidip gelerek dağılmak zorunda kalmıştır. Ama çıkışı ve tutumu yönünden o zamana kadar izlenen tiyatroların en disiplinlisi ve en dürüstüdür. Hattâ bugünün değerleriyle de Ferah Tiyatrosu kavram yönünden ileri bir sanat tiyatrosu olarak anılarımızda kalacaktır. Kişisel çabalarla bir ölüm kalım savaşı içinden üstün gelmeye çabalayan bu tiyatro, sanatçılara tiyatroyu yaşamayı ilk öğreten kurumdur. Bunun için de önemlidir. Ferah Tiyatrosu unutulmamalıdır.

EK I

El İlam 2:

Şehzadebaşında
FERAĞ TİYATROSU
Müdüriyeti
341 senesi Kânunusânîsinin 15 inci
Perşembe günü akşam saat 8 buçukta
Darülbedayi sanatkârları
tarafından

EK II

El İlam 3:

BEKÂR ALİ BEY
(Komedi 3 Perde)

Sahneye Koyan:	Nâkili:
Ertuğrul Muhsin	İ. Galip
Eşhası:	
Bekâr Ali bey	Ertuğrul Muhsin bey
Davut Efendi	İ. Galip bey
Hâcim	M. Kemal bey
Zâhit	Behzat bey
Yusuf	Hâzım bey
Halil	Celâl bey
Evrakçı	Muammer bey
Tarakçı	Zühtü bey
Hatice	Kınar hanım
Kezban	Neyyire Neyir hanım
Zeynep	Nermin hanım

Perde aralarında (25) dakika dekor tebdili müddeti vardır.

YILDIRIM TERZİHANESİ

Diyojen İsmail ve Şeriki
İstanbulun en şık ve en
zarif elbise diken terzisi

¹ İ. Galip: “Ferah Sahnesi”, *Perde ve Sabne*, Nisan 1941, sayı 1.

JULES LAFORGUE (1860—1887)

Babası Pirene'li, anası Brötanya'lı. Montevideo'da doğdu. On dokuz yaşına gelince simbolist'lere karıştı. Paris'ten sonra Berlin'e gitti. Bir İngiliz kıızıyla Londra'da evlendi. Yirmi yedi yaşında veremden öldü. Sembolistleri sevmiyen bir Fransız yazarı uyumsuz dizeler yazmış olmakla suçlandırıldı. Bir başka yazar da onu, yenilerin en yenisi diye tanıtmaktan kendini alamıyordu.

Paris'te okullu gençlerin savunduğu "La Poésie Décadente" adı verilen yeni bir şiir akımı türedi. İşte bunlar arasında sıvrılan tek ozan Jules Laforgue'dur. Şiirlerinde alaycı bir kişinin havası var. Schopenhauer ile Hartmann'ın etkisiyle Laforgue, umutsuzluğun, bekleyişin acısını dile getirir daha çok.

Şiir kitapları: *Les Complaintes* (1885), *L'Imitation de Notre Dame La Lune* (1886), *Des Fleurs de Bonne Volonté* (1890), *Le Sanglot de la Terre* (1901).

HYPERTROPHIE ¹

*Uzak akşam yıldızları, sonsuz musiki,
Bu evrensel yürek tatlı tatlı çağlayan
Yeryüzümün, uykusuzluklarının yüreği.
Büyülü, koruyucu pantonm² gibi uzayan
Avutun, kızkardeşimiz, Yeryüzümü.*

*İliklerime geçti tatlı kan Kurban'ın³
Su veriyorum yatan kemirgen hayvanlara,
Sürgünden titriyorum koynunda yıldızların,
Kamçılıyor iri bulutları can sıkıntım.
Böğürüyorum kızgın rüzgârlarda.*

*Sevin. Avutun beni! Rubu sonsuz evrenin
Kara okyanusun ağladığı, ben o rubum.
Kanyorum çılgnlıktan, rubu benim herşeyim
Ve yıldızlı göklerde seviyle taşıyorum,
Nihayet! herşey avunsun.*

ŞENLİK GECELERİ

*Ben bir gondol'un sevgili çocuk, öyle
Şenliğin sonuna yetişen her zaman,
Bilmiyorum neden somurtkan bir yüzle
(Çok güzel bir akşam kafamda canlanan.)*

*Yanında su bendinin, işte şurada,
Ama donatılmış, aptal kalabalıklar,
Ah! n'olur, gel Enfant Prodigue'e koşma!⁴
Cümbüşünde fişeklerin fur dönüyorlar...*

*Ah! böyledir, kararsız kadınlar, düpedüz!
Pekiye. Sürgün çıkıyorum gondolumda
(Dayanaksız) martılar, fırtınalarla,
Felâketlere, Kutup'larda gördüğümüz!*

*— Sonra, bekliyorum bir kemerin altında...
Sönüyor kandiller, ama yok bir gelen,
Lânet çekiyorum geceye de, şana da!
Ve şu yüreğe, hor görülmemi isteyen!*

Türkçesi : Abdullah Rıza ERGÜVEN

¹ Bir organın aşırı büyümesi. ² Malezya şiirinden alınmış olan ve iki konunun koşut olarak birbirini izlediği bir şiir çeşidi. ³ Hostie: Kurban, eski İbranilerde Tanrıya kurban edilen hayvan. ⁴ Rembrandt'ın bir tablosu. Ermitage müzesinde.